

annál; *mennél* azaz *mendnél*, *mindnél* csak függetlenül használható; ha ott van a megfelelő *annál*, akkor *minél*-t kell használni. 115. Sajátságos elnevezés ez: *billentyűs szék*; alighanem az *ὀκλαδίας* nevű összehajtható, hordozható, tábori székeinkhez hasonló bútort akarja ezzel mondani. — A szórend különösen oly mondatokban zavaros, a melyekben *is, csak, mégis, többnyire* fordul elő, pl. 3. 4. 33. 73. 105. 106. 138. — Félreérthető az 59. l. e mondat: Az athéni hajóhad vagy 400 hajóból állott, melyek eltérőleg a kereskedelmi hajóktól, mind evezősek voltak. Disztelen a 108. lapon ez: Mikor már fel volt hantolva a sír, a halottat nevéen szólították és «isten veled»-et *kiabáltak*.

Sajtóhiba is jócskán van a könyvben; az értelemzavaróját ide írom. 11. aeloszok. 24. enpatridák. 25. Peiszisziatridák: 27. eptimia, Arginussæ. 31. philét. 42. decemiri. 47. probobé. 74. szárazföldben (helyesen: szántóföldben); souvetaurilia. 83. Poszeidon (hely. Poszeideon). 90. tragœdiai (hely. tragœdiái). 94. a metretes v. amphoreus nem 29·39, hanem 39·39 liter. 123. sztytobatesz. 122. metropon. 132. Lysicrates emlékének rajzán a baloldali első és második oszlop közé eső rész sehogy sincs árnyalva, azért úgy látszik, mintha ott nem volna fal. 140. és az indexben is: Szphynx. 142. nem lehet tudni, mit jelent e szám: 205, alulról a 6. sorban. 152. káméá.

A felsorolt hibákat azonban nem tartom olyan természetűeknek, hogy a könyvnek egészben véve helyes szerkezetét és jó tartalmát használhatatlenné tennék. Azt hiszem, hogy tanulóink görög történelmi és æsthetikai ismereteik nagy részét nemsokára e könyvnek fogják köszönhetni.

Dr. POZDER KÁROLY.

Tanulmányok. Irta *Erdélyi János*. Kiadja a Kisfaludy-társaság. Budapest. 1890. 8-r. 537, 1 l.

E kötet Erdélyi János tanulmányainak már második kötete, a melylyel a Kisfaludy-társaság a kitünő műbiráló s philosoph emlékének áldozik. Erdélyi János iránt nagy halára lehet kötelezve a Kisfaludy-társaság; nemcsak mivel az újabb nemzeti irány egyik legbuzgóbb elméleti és gyakorlati munkása volt; nemcsak, mivel a népdalok- és mondák gyűjtését ő kezdte meg tudományosabb alapon, mint minden előzői: hanem azért is, mert a kritikai vizsgálódások terén ő volt az egyetlen, a ki a történelmi fejlődés szellemét igazi bölcséleti alapon próbálta kifejteni s megmagyarázni, és a ki mintegy összekötötte a század első felében kifejlett kritikai vizsgálat módszerét az újabb idők, újabb irányok követelte bírálat módszerével. Ő a Kölcsény és Bajza hagyományainak örököse s úgy szólván iránymutatója az ötvenes és hatvanas években föllépő magyar kritikusoknak. Tágkörű eszméinek hatása tovább egy negyedszázadnál volt jótékony irodalmunkban, min-

den fontosabb kérdésben elmondván nézeteit s véleményeit, a melyek egy mélyen gondolkozó és sokat tanult elme életrevaló tanácsaiul szolgáltak.

Annál kevésbbé tudjuk érteni azt a mélységes hallgatást, a melylyel akár szépirodalmi lapjaink, akár a tudományos folyóiratok Erdélyi összegyűjtött tanulmányait fogadták. Ha emlékezetünk nem csal: sem az első, sem a második kötet nem részesült kellő méltánylatban. Csupán e folyóirat volt az egyetlen, mely az első kötetnél is némi érdeklődést igyekezett kelteni Erdélyi János æsthetikai vizsgálatainak oly eredményei iránt, a melyek irodalmunk legnagyobb alakjai megítélésében ma is irányadók lehetnek, s a melyeknél előbbre maig sem igen haladtunk.

Mint a *Pályák és Pálmák* kötete több különféle, de önálló tanulmányt foglal magában: úgy e második kötetben is három-négy különböző irányú fejtegetés van összegyűjtve, jobbára a *Budapesti Szemle* hasábjairól. A könyvnek több mint felét «A magyar líra a forradalom után 1863-ig» című tanulmány foglalja el. Egyszersmind ez a legérdekesebb, legtanulságosabb része az egész kötetnek. Ebben látjuk Erdélyi János æsthetikai módszerét s kritikai elmélkedéseinek alapelveit legtisztábban, legtömörebben feltüntetve.

A magyar lyrai költészetnek nem volt szorgalmasabb s élesebb vizsgálója, mint Erdélyi János. Berzsenyin kezdve, egész a hatvanas évekig, úgy szólván, minden magyar lyrikusról nyilatkozott. Azt tartotta, hogy a költők a nemzet eszméinek specifikus hordozói, s megtestesítői és így a velők való társalgás mindig szellemi élvezetet nyújt. Természetesen a társalgás fogalma nála más jegyekből alakult, mint a legtöbb olvasónál. Ő azon utak és módok vizsgálatát nevezte társalgásnak, a melyeken a «szellem jár, az elme nyugtalanodik s a kebel fogamz». «Mi szép dolog — írja — a műveken által e titkos gépezetbe, a lélek szentélyébe pillantani; s mi édes, a mit látunk, észreveszünk, kimondani, másokkal is tudatni». Folyvást éber figyelemmel kísérvén a dalköltőket: örült a sikernek, ha itt-ott bármi csekély mértékben mutatkozott is; azonban öröme aggodalommal és szigorúsággal vegyült, mert — mint mondá — hetekig, sőt hónapokig is eltöprengett egy-egy íróról alkotandó ítéletén; másfelül pedig sokkal őszintébb híve volt meggyőződéseinek, semhogy azokat bármily szempontból is titkolni tudta volna.

Mint Kazinczy s utána Kölcsey: Erdélyi is lelkesült hévvel hirdette a kritika jogait, mígondra tanító irányát, eszme-tisztító hatásait. Megértette és magyarázni törekedett azt a titkos hangot, a mely közvetlenül szólt hozzá a művészet termékeiből; feltűnt előtte a «szellem fénye, a lelkek közlekedési képessége». A tévútra vezetett izlés, a művészeti határok közül kiragadt szép torzvonásainak közdivatában bántotta az elmék vergődése, a képzelődés tisztátlansága, melyek a «még haladha-

tatlan ellenmondások szirtjei között, az alakok össze-visszáiban, a rend és szabadság nélküli mozgás tétováiban» jutottak érvényre. Bántotta a magyar költészet elaljasulása, a népi elemnek eszmévé és anyaggá avatása, túlzása ott, a hol a művészet örök jogait lábbal tiporták, s korszerűvé alacsonyították az általános és egyetemes szépet. Tudta, hogy a legáltalánosabb művészeti igazságok is *különös* föltételek alá esnek a haladáshoz képest, de azért nem szabad megszűnniök az egyetemes szépet szolgálni. Az általános és különös, az egyetemes és egyéni közti összhangot sürgette, látván, hogy a legtöbb dalköltő tudatlanságból halad téveteget utakon s vét a művészeti igazságok ellen annyira, hogy «istennő helyett bacchánsnak látszik a múzsa, mocsárnak az Aganippe». Hitte és tanította, hogy az «irodalom morálját semmi sem adhatja meg, hanemha a vizsgálódás, összevetetetés, a múltra és szellemeire hivatkozás stb., szóval a derekas ítészet, melynek egy perczig sem volna szabad hiányozni az irodalomból, ha oly keserű is, mint az epe: vért csinál».

Evvel a felfogással látott az ötvenes és hatvanas évek divatos költőinek vizsgálatahoz, hogy kimutassa, mikép a Vörösmarty, Petőfi és Arany verte ösvényről letért a magyar költészet, a melynek művelői a «piros-pozsgás érzéki szépség megtestesítését tűzték ki feladatukul s ellentétben a század elején uralkodó ideál, örök emberi elvével, kizárólag a vastag realizmus egyoldalúságába süllyedtek a nélkül, hogy költészetünk ujjáalkotóinak a nemzetiség erősbülését hatalmasan előmozdító nagy hagyományait tiszteletben tartották s megőrizték volna. «Annyira eltávoztunk, — úgy mond — az egyetemes elvtől, oly mélyen mentünk be a különösségekbe, az egyéni határozottság, a személyi magánlét tömkelegébe, a privatissimák titkaiba, a helyiség, vidékiesség viszonyaiba, hogy az ítész, midőn körútra indul a szépirodalomban, minden lépten-nyomon tarthat tőle, hogy a költőtől a legkeserűbb szemrehányásokkal illetetik mindúntalan, a miért dalait bírálván, talán meg is róván, személyes sértésre tántorúlhat, akarhatja ellenére». Elismeri, hogy az örök emberi elvének megtestesítése épen olyan egyoldalúságba sodorta költőinket, mint a realizmus elve, a mely ellen föllépett; de igazságot szolgáltat a Kazinczy, Kölcsey és Bajza törekvéseinek, mert ezektől nyerte költészetünk a «tanulmányt és művészetet, szabatoságot és csínt, a nyelv és poétai formák tiszta eredetét, szóval műveltséget az irodalom, mely korább a puszta, nyers természet után vette volt pallérozottságát, jöven, a mint jöhetett magától, miképen eszések után a föld árja: ott is felfakad, a hol nem kell». Akkor ez szerencsés kezdetnek tűnt fel, s habár egyoldalúság volt is a szellemi fejlődés útján, sokat adott a műgondra, a művészeti eszmének örökös szemmel tartására, a tehetséggel tanulmányt egyesített, a képességgel törekvést, a lelkesüléssel öntudatos alakítást. A mi azonban beválik kezdetnek, nem

mindig jó folytatásnak. Az emberi szellem fejlődésének folytonosága mereven tiltakoznék oly törekvés ellen, a mely az egy helyben maradásra csólozna; de viszont épen oly mereven tiltakoznék oly működés ellen is, a mely az ósök hagyományait elmulasztaná felhasználni, tovább képezni s idomítani. Vörösmarty uralkodóvá tette a nemzeti elemet a magyar költészetben, sőt hozzányúlt a népihez is, hogy erősítse, mintegy megifjítsa költészetünket; Petőfi és Arany épen ezen az alapon fejtették tovább a nemzeti elemet, de sem egyik, sem másik előtt nem volt a népi elem cél, hanem csak eszköz. A nyomukba lépők, néhány tiszteletreméltó név kivételével, a kiket Erdélyi János óvakodik is egy csoportba állítani a realismus hiveivel, úgy gondolkoztak, hogy ha Vörösmartynak, Tompának, Aranyinak, Petőfinek stb. szabad volt eltérniök az ideál elvétől: miért nem lett volna szabad nekik is, holott a költői gyakorlat divata úgy hozta ezt magával? És felütötte fejét az ellenkező véglét; a realismus elvvé lón, a mely mit sem gondolt a «tárgyak nemeseb, magasb, eszmei határozományaival», vastag érzékiségbe süllyedt, idealismust hazudott, a lényeg helyett a külsőt tette uralkodóvá, a szellemi helyett a testit, anyagit. Az eszmeit porba, az étherit sárba vontolták a kor divatos költői, a minek nem lehetett más következménye, mint, hogy a formai tökély másodrendűség szerepére alacsonyult s vele együtt a költői gondolat is alászállt, a nyelv vidékiességbe, a hangegység «süket rimekbe, a rhythmus rendetlen zökkenésekbe» ment át, szóval «a vers prózába oldatott fel művészeti alakzatából».

A költői szellem e balságainak minden következményeit éles szemmel látja Erdélyi egészen a nyelv elhanyagolásáig, mikor Lisznyai és Szelestey nem átalottak a köztudattal merőben ellenkező állításokat erősítgetni, a legnépiesb szólalomoknak az elfogadottal épen ellenkező értelmet tulajdonítani; mint például ez utóbbi az «isten igazába» kifejezésnek «ímmel-ámmel»-féle értelmet adott. Nemcsak a nyelvvideál vesztett ki az akkori költők köztudalmából, de a nyelvszokás is. E nagy tévedés szükségképi eredménye volt az eszmei világtól való eltávolodásnak, mikor a népi elem általános érvénye kisebb területre, a palóczságra, Kemenesaljára, a Mátra vidékére, Hegyhátra szorult, «mígnem azon vettük észre magunkat, hogy a magyar népiességet, mint a nagy pénzt, apróra váltottuk fel a vidékiességben, s lassanként nemcsak az egyetemes embervilágból, hanem a magyarságból is kiestünk, úgy nyelv, mint észjárás tekintetében». A szép eszméjéből elveszett az általános emberi, a nemzetiből napi érdekű lett s a művészet alakjai elsilányultak annyira, hogy a költészet nem ismert többé önmagára. Természetes, hogy nemcsak a művészet örök érvényű szabályait sértették meg, hanem a józan ész, a való felfogás törvényeit is. Így lón, hogy a hitet hitelenség, a bölcséleti tudatot gúny váltotta fel s a szeszély kizárólagos elvvé tűze-

tett ki. E megromlott eszmevilágról valóban megdöbbenő képet fest Erdélyi s oly adatokat sorol fel, a melyek teljeseen igazolják felháborodását. Egy adatot szükségesnek látunk idejegyezni. Zalár az *Oh szép idők, arany napok* című versében a lángelmék balsorsát akarván rajzolni, kik tépik a koszorút homlokukról, így folytatja :

Fel-felzúgnak : Isten, mért nem díszíted

Borosványkoszorúval homlokod?

Talán attól félsz, hogy te is megőrülsz ?

Nem példája-e ez a fékevesztett képzelődésnek, a melyből ki van veszve az eszmék középpontja, az ész egyensúlya? A józan meggondolás helyét nem a legvadabb hóbort foglalta-e el, hogy tanúságot tegyen egy szomorú időszak káros tévedéseiről a melyeket a közízlés romlottsága mintegy szentesíteni látszott ?

Nem egyedül Erdélyi volt, a ki a magyar költészet e nemű elfajulása, az eszmei tartalom elcsekélyesedése, a formai tökély megromtása ellen, síkra szállt. Tudjuk, hogy a magyar kritika egyik első rangú fegyverhordozója valóságos irtó harcot kezdett az ötvenes évek divatos költői ellen. De senki sem volt, a ki a művészet philosophiája, a történeti szellem folytonosságában látott örök emberi törvények nevében tisztább meggyőződéssel, alaposabb tudománnyal, műveltebb ízléssel emelte volna fel szavát a magyar költészetnek a nagy mesterektől eltérő iránya ellen, a mely magát a költészet életfáját támadta meg, mint Erdélyi János. A magyar kritika alapvonalait nem pusztán a művelt ízlés, nem pusztán a képzett elme fogékonyásával, a bíró részrehajlatlanságával s készségével óhajtotta megállapítani s kijelölni, hanem a philosoph mély tudásával, a ki az eszmék láncolatát fűrkészi, a történeti szellem fejlődését nyomozza, társadalmi és politikai állapotokat vizsgál s mindenütt oktat, nem elriaszt, int és tanít, magyaráz és fejteget, hogy javítson a közfelfogáson. «A szellem — úgy mond — nemcsak a morálban jelenik meg, mint lelkiismeret, hanem ítélőtehetség alakjában odaveti magát a művészet remekei közé is, mikor igazságai nevében mérközni mer az alkotó elmével s bírálni teremtését.» E merészség a bölcséleti tudás fegyvereivel harcol s az æsthetika általános érvényű szabályaira támaszkodik. Erdélyi igazában inkább philosoph mint kritikus, inkább történetvizsgáló, mint elemző, a mi nem azt teszi, mintha a legfinomabb árnyalatok szétbontásához is ne értene. Senki sem tudta jobban: mily nagy különbség van az oly ítéletmondásban, mely a tudomány és művészet igazságaiból ered s az olyanban, melyet az alanyi meggyőződés sugalmaz. «Nem az tisztel igazán, a ki bálványoz, nem az ejt igazságos ítéletet, a ki lelkesedik.» Ezt tartotta ő zsinórmértéknek, de a megindulásnak ezt a nemét, melyet az igazság fölföderítése észrevétlenül okoz a lélekben, sem nem tudta, sem nem akarta elnyomni.

Álláspontja s bölcséleti felfogása magyarázzák meg azt a nagy különbséget, a mely mestere, Kölcsy és ő között mutatkozik, a bölcséleti vizsgálódás anyagára nézve. Kölcsy a legelső rangú írókat tartotta szükségesnek vizsgálni első sorban; mert szerinte «kritika valamely mű felett nem egyéb, mint vizsgáló pillantást vetni az író lelkébe, kitalálni characterét, követni őt azon kifejlésben, melyek characteréből, körülményeiből és studiumaiból természetesen eredtek», stb. — ilyen kritikát pedig «parányi költőre alkalmaztatni hálátlan fáradás». Erdélyi János osztozott e meggyőződésben, de tudta, hogy midőn fellendül az irodalom, az írók némi külön társadalmi osztályt foglalnak el s épen tévedéseik révén jutnak népszerűsége: a közizlés javítására, a parlagi elmék kiképzésére irányult törekvés másnemű kritikát kíván. Olyat, a mely visszavezesse a szertelen képzelődést költészetnek hirdetőik és hívők seregét az igazi forráshoz, az eszmék cultusához, az örök emberi elvéhez. Nagy szellemek műveinek vizsgálatában sikerrel követhető az a módszer, a melyet Kölcsy kifejtett: csekély becsű íróknál a kritika más igényekkel, más fegyverekkel szokott föllépni. Nem szabad azonban felednünk, hogy Erdélyi János bölcséleti alapra fektette a kritikát, mi neki rendkívüli érdeme s pedig annál nagyobb, mert ő nemcsak nagy költőket, de kisebbeket is vizsgált, sőt jobbára csak ilyeneket, mert a művészet általános eszméiért lelkesülő egyénisége egész valójában tiltakozott amaz elvtelenség ellen, a mely verses költészetünkben hatalomra jutott. Ide járult, hogy azok a költők, a kiknek nevéhez az irodalomtörténetnek alig van köze, akkoriban népszerűek voltak a nagy közönségnél, a melynek ízlését megvesztegették. Tehát akkor azok tekintélyes írókúl tüntek fel a sokaság előtt. Így Erdélyi János kritikai vizsgálódásának szükségképen más irányt kellett vennie, mint a melyet Kölcsy kijelölt, mivel irodalmi állapotaink nagyon különbözőkké lettek a század első két tizedebeliéktől. Erdélyi János helyesen vette szemügyre a körülményeket, mikor egy egész sereget megtámadott bölcséleti tudományának a költészetre alkalmazott rendszerével, erős meggyőződésből alkotott elveivel, szigorú, de igazságos kritikájával.

Kevés költő neve maradt fenn a megtámadottaké közül. Lisznyai Kálmán, a kinek lett volna tehetsége, ha pallérozta volna, Szelestey, a ki az idealis irányból épen a tulzó realismusba csapott, Székely József, a ki a szeszélyt avatta a költészet egyedüli elvévé, aztán Csermelyi Sándor, Spetykó Gáspár, Zalár, Kuthen, Vecsey Sándor, Szabados János, Bulcsu Károly, Vida József, Thaly Kálmán, Ormódy Bertalan stb. nagyrészt ma már ismeretlenek, mint dalköltők, de akkoriban minden szép-irodalmi lap örömet közölte műveiket.

Nincs miért foglalkoznunk a felsorolt írókkal egyenkint. Erdélyi János rendre veszi valamennyit, hogy föntebb érintett felfogását iga-

zolja. Vizsgálódásainak eredményeivel úgy vagyunk, mint a Lessing drámai bírálatával. A művek, melyekről bírálatot mondott Lessing, nagyrészt kivesztek a köztudalomból, de az elvek, melyeket itt-ott fejtegetett, maradandó hatásúak. Erdélyi módszere, gazdag eszméi, éles ítéletei maradandó becsűek szintén; s ha a felsorolt írók neveit a jövő nemzedék ismerni fogja, azt jórészt nem saját műveiknek, hanem Erdélyi fejtegetéseinek köszönhetik. Ő folytonosan szemmel tartotta a lyrikusokat, mindenikről szólni akart, hivatkozván a savoyai népnek ama szép szokására, hogy azokat az ifjakat, a kik «mint raj költöznek ki Francia- s más országokba megélni, harangszó mellett bocsátja útjukra, hogy akár élnek, akár halnak, egy se maradjon közülök a hazai vallásosság megtisztelése nélkül». Azt kívánta ő is, hogy egy költő se maradjon szó nélkül, «midőn műveivel útnak ered, akár él, akár hal különben a hazai közvélemény előtt».

Magától érthető, hogy a vizsgálat alá vett költők közül van néhány, a ki többé-kevésbé maradandó becsű műveket hagyott hátra, a melyekben Erdélyi a helyes irányba való visszatérést látja. Tóth Endre, Tóth Kálmán, s kivált Vajda János költészetét apróra elemzi, kimutatván, mely tárgyak azok, a melyekkel a nevezett költők művészileg tudtak elbánni. Mondanunk sem kell, hogy Erdélyi vizsgálódásainak idevonatkozó részei maig is actualis értékűek, s az irodalomtörténet írója, ha valamikor a jelen század második felének költészetéről akar itéletet mondani, ép oly kevéssé mellőzheti e fejtegetéseket, mint nem mellőzheti az írókat, a kik kétségkívül a jobbak közé tartoztak a megromlott érzék közdivatában.

A lyrai költészet vizsgálatán kívül egy másik nagyobb tanulmány a francia irodalomról szól, a melyet Erdélyi Geruzeznek, a francia akadémiától megkoszorúzott munkája után készített. Az irodalmi tények, a melyeket Geruzez után Erdélyi megállapít, ma is érvényben vannak ugyan, de sokkal bővebben kifejtette azokat Nisard, a francia irodalom híres történetírója.

A mit a színi hatásról ír Erdélyi, Vachott Sándorral vitatkozva, kissé meghaladott álláspontot mutat, a mennyiben a színi előadás befolyását a néző közönség képzelmeire tagadni látszik, a mi kétség kívül tévedés. Igaz, hogy a valódi művészeti termék olvasva vagy előadva egyaránt megteszi a hatást, s Erdélyinek főszempontjai ellen alig lehet ellenvetést tenni: de annyi bizonyos, hogy a költészeti és színi előadás egymással párosulva a jó drámának csak előnyére szolgálhat. Erdélyi a művészeti igazságok nevében tiltakozott a színi hatás külön eszközeinek oly értelemben vett használata ellen, a mely a költő érdektelen művének megjavítását s népszerűsítését a színésztől várja, sőt követeli. E tárgyban több irodalmi levelet írt Erdélyi a Szilágyi Virgil *Értesítő*-

jébe, kimagyarázni iparkodván a színi hatás eredetét, a mely Franciaországban kelt vándorútjára Hugo Victor és Dumas drámaival. Erdélyi e kérdésnek nálunk egész történetét előadja, röviden ugyan, de híven s éles felfogással.

A könyv utolsó fejezetében szépiészeti alapvonalak töredékét találja az olvasó, a melyet Erdélyi a sárospataki akadémián tartott esztetikai előadásaihoz készített. Kár, hogy mindez csak töredéknek maradt. Azonban így is látjuk, hogy Erdélyi az esztetikai alapfogalmait nagyrészt a német esztetikusok után állapította meg, épen úgy, mint újabban Greguss Ágost. A ki ez utóbbinak előadásait hallgatta: sokban ráismer a közös forrásra, a melyből Erdélyi is, Greguss is merítettek. Egyik-másik része e töredéknek, főleg a *jelvi, remek és regényes* alakról szóló, egészen Hegel után van felfogva, a melyet Erdélyi részletesen is kidolgozott a *Budapesti Szemle* egyik évfolyamában. Talán nem ártott volna e kidolgozott részletet itt közzétenni, vagy e töredéket is a következő kötetre hagyni. Egyébiránt nem helytelenül van itt sem a kötet végén, mint Erdélyi esztetikai felfogásának s rendszerének dióhéjba összefoglalt kivonata.

Dr. VÁCZY JÁNOS.

Platon Theaitetosa. (Görögül és magyarul). Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta *Simon József Sándor*. Budapest 1890, Franklin-társulat. Ára 1 frt 20 kr. (Görög és latin remekírók. Kiadja a M. Tud. Akadémia classica-philologiai bizottsága).

Platonnak ez a párbeszéde oly problémával foglalkozik, mely ősi időktől mindekkoráig szüntelenül próbára tette a gondolkozó emberek elméjét. A legmagasabb metaphysikai tárgy, de egyúttal a legközönségesebb, lehet mondani, örök emberi kérdés. Mi a tudás? Valóság-e avagy látszat, sarkaiból ki nem mozgatható absolutum, avagy időtől, tértől s a megfigyelő érzéklésétől függő relativum — ez a mélységes rejtvény volt mindenkor egyik végső czélja az elmélkedésnek, egyrészt jól felépített philosophiai rendszerekben találva külsőleg megnyugtató megfejtését, másrészt meddő tagadást fakasztva a lelkekben. Bármily nehéznek lássák a kérdés, mégis mindenütt ott találjuk mind a költészet világában, mind a valóságban, mind a tiszta ész birodalmában, és főleg a német philosophusok rendszereinek csúcspontján (Erkenntnislehre), mely felé irányulnak az összes részletes megfigyelések.

Szinte csodálnunk kellene, ha nem így volna a dolog az első igazi rendszeres alkotónál, Platonnál. Maga az ideák tana is erre utal, s valóban egy egész sora a dialektikába vágó párbeszédeknek iparkodik a szóban levő kérdést szövevényes járulékaiból kibontakoztatni. A Theaitetosban — miként a magyarázók mondani szokták — ez csak félig-meddig sikerült, mert hiszen a beszélgetők eredményül nem azt találják meg,